

INTERPRETACJA LITERATURY SPOŁECZNEJ W KONTEKŚCIE SZKOLNYM

Pod pojęciem „literatura współczesna” rozumiemy te utwory literackie, które powstały i powstają we współczesnym odcinku czasowym i charakteryzują się określonymi cechami typowymi dla danego etapu. Jako cechę typową literatury współczesnej należy wymienić dążenie do komunikowania się z towarzyszącym jej odbiorcą. Trudności z dokładnym wydzieleniem granic literatury współczesnej wynikają z faktu, że poczucie czasu, a więc i świadomość podporządkowania skonkretyzowanych jego form współczesności są subiektywne (zależą np. od wieku ludzkiego indywiduum, od tego, co człowiek akurat przeżywa itp.), ale proces społeczno-historyczny w pewnym stopniu je obiektywizuje.

To, co w naszych rozważaniach omówione zostanie w związku z nauczeniem literatury współczesnej i jej interpretacją, odnosi się przede wszystkim do szkół stopnia średniego, gdzie wyraźnie zaznacza się poczucie czasu w procesie kształcącym i w pełni znajduje zastosowanie podejście chronologiczne w połączeniu z rozwojem historycznego oraz historycznoliterackiego i krytycznoliterackiego myślenia uczniów.

Za niewłaściwe uważamy zbyt szerokie rozumienie pojęcia „literatura współczesna” szczególnie w kontekście szkolnym. W ogólnie przyjętej praktyce szkolnej za literaturę współczesną uważa się dorobek literacki od roku 1945 (ewentualnie 1948) aż do chwili obecnej¹. Uczniowi trudno jest jednak uznać za współczesne to, co powstało ponad 30 lat temu, chociaż dzieła takie uważać może z pewnością za trwałe i aktualne wartości literackie. Jak już wspomnieliśmy, pojmowanie współczesności i „niewspółczesności” tekstów literackich zależy od przynależności pokoleniowej odbiorców literatury. Wskazane jest, aby autorzy programów

¹ Z podobną, niesprecyzowaną i nieokreśloną koncepcją literatury współczesnej spotykamy się w podręczniku *Literatura dla klas czwartych szkół licealnych i zawodowych* (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľ'stvo 1979), opracowanym przez Jolanę Mazákovą i Pavla Mazáka, który stał się podręcznikiem obowiązkowym w roku szkolnym 1979/1980.

nauczania, jako norm obowiązujących w podręcznikach, czytankach, tekstach metodycznych, jak też i autorzy tekstów opartych na programach, a także nauczyciele literatury dopasowali „swoją” przynależność pokoleniową do współczesnej świadomości uczniów, którzy są przedmiotem i podmiotem dydaktycznej komunikacji literackiej.

Naczelnym zadaniem zinstytucjonalizowanego szkolnego nauczania literatury nie jest wyposażenie ucznia w zasób faktograficznych wiadomości o literaturze, ale wyrobienie w nim pozytywnego stosunku do spuścizny literackiej, „nauczenie go czytania” i kształcenie jego gustu literackiego². Człowiek w swoim życiu nie powinien oglądać się głównie na przeszłość, ale patrzeć na epokę, w której żyje, dlatego też i jego odczucia estetyczne nie powinny orientować się na przeszłość ale na współczesność. Oznacza to, że w procesie formowania estetycznych odczuć ucznia, poza pozytywnymi wartościami z literatury minioniej, powinny w jednakowym stopniu być brane pod uwagę i dzieła z literatury współczesnej. Czynniki ten, związany z literaturą narodową, jest w paradoksalny sposób najbardziej zaniedbywany w szkołach średnich, wynikiem czego często jest wywoływanie niechęci w stosunku do literatury współczesnej.

Literatura współczesna zajmuje nieproporcjonalnie mało miejsca w nauczaniu języka i literatury słowackiej. Kiedy popatrzymy na nasze podręczniki dla szkół średnich, łatwo możemy stwierdzić, że punkt ciężkości przesunął się wprawdzie z okresów najstarszych na literaturę XIX i XX wieku, przy czym sporo miejsca poświęca się twórczości okresu socjalizmu, to jednak nie przedstawia się w stopniu wystarczającym tego, co uczeń pracujący z podręcznikiem może odczuwać jako współczesne.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że w dzisiejszym zdynamiczowanym rozwoju procesów produkcyjnych i więzi społecznych następuje też szybszy rozwój literatury, a z różnych przyczyn ekonomicznych i produkcyjnych nie można na to momentalnie reagować nowymi podręcznikami, jednakże o literaturze współczesnej należy pamiętać w większej mierze w innych instytucjonalnych tekstach sterujących (planach nauczania, programach, pomocach metodycznych). Współczesnej literatury powinno się uczyć nie tylko w klasach czwartych gimnazjów i średnich szkół zawodowych, ale równolegle do pozostałych epok literackich w ciągu całej szkoły średniej, tak jak się to praktykuje w innych krajach, np. w NRD, ZSRR i w niektórych państwach kapitalistycznych. Niewłaściwe jest ograniczanie kontaktów ucznia z literaturą współczesną

² Fakt ten, w rozszerzonym zakresie, akceptują również i programowe teksty wysokonakładowe z ostatnich lat, np.: *Programy nauczania dla liceów. Język słowacki i literatura. Seminarium literackie (przedmiot fakultatywny)*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972.

do czytelnictwa indywidualnego (zazwyczaj spontanicznego) i do pracy w kółkach zainteresowań literackich czy do rzadkich imprez okolicznościowych (typu spotkania z pisarzem, pójścia do teatru itp.).

Jedną z form uintensyfikujących kontakt ucznia z literaturą współczesną i wyrabiających w nim właściwy stosunek do wymogów percepcyjnych jest podejmowanie w samym procesie nauczania interpretacji tekstów z literatury współczesnej.

Przy wyborze tekstu z literatury współczesnej nauczyciel jako potencjalny interpretator nie powinien być zbyt ograniczony programami, powinien mieć możliwość wyboru tekstów z różnych rodzajów i gatunków literackich. Z wychowawczego punktu widzenia wypadałoby (zwłaszcza gdy chodzi o prozę) wybierać takie teksty z literatury współczesnej, które związane są ze współczesnością także w sposób tematyczny, ponieważ przybliżają odbiorcom współczesnym różne wzory zachowań osadzone w dzisiejszych realiach społecznych. Warto wybierać z kręgu literatury najnowszej, ponieważ jest to całkiem naturalne, że uczniowie szkół średnich najbardziej interesuje w twórczości literackiej stosunek do rzeczywistości i talenty najbliższych im pokoleniowo autorów. Interpretować można i próby literackie samych uczniów (np. umieszczone w czasopismach szkolnych), podchodząc do nich oczywiście z odpowiednim odczuciem i taktem, co stanowi z pewnością dla uczniów rzecz bardzo przyciągającą w procesie komunikacyjnym.

Żadna interpretacja tekstu literackiego nie wypływa z samego dzieła; wszystkie wykorzystują tzw. ślady i nastawienia (podłoża) interpretacyjne, które są odbiciem poziomu kształcenia literackiego i operacji metakomunikacyjnych. A. Popovič zaklasyfikował je do trzech grup: a) nastawienia w fazie przedodbiorowej, poprzedzającej lekturę dzieła (informacje wstępne o autorze, utworze i ostatnich pracach autora, sformułowana przez niego poetyka), b) nastawienia związane z poznaniem procesu recepcji społecznej dzieła literackiego (oddźwięk utworu wśród odbiorców, poznanie różnych sposobów metakomunikacji tego utworu i jego interpretowania), c) nastawienie wartościujące (indywidualny gust interpretatora, smak i normy literackie epoki, w której żyje).³

W porównaniu z interpretacją dzieł należących do zbioru tekstów literackiej tradycji w interpretacji tekstów współczesnej literatury większą rolę odgrywa gust indywidualny. Szczególnie gdy chodzi o teksty nie ujęte w podręcznikach czy nie uwzględnione w programach, jednym z przejawów indywidualnego gustu interpretatora jest już sam wybór tekstu. Poparciu tej interpretacji służą na przykład recenzje utworu, studia krytyczne itp. W mniejszym stopniu w gruncie rzeczy opiera się

³ A. Popovič, P. Zajac, P. Liba, T. Zsilka, *Interpretacja tekstu literackiego*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981.

w niej nauczyciel na informacjach biograficznych; wiadomości o autorze współczesnym nie są ani tak znane, ani tak dostępne, jak o klasyku.

Ogólnie można stwierdzić, że przy interpretacji literatury współczesnej nauczyciel znajduje się w sytuacji o tyle mniej dogodnej, że o autorze współczesnym napisano znacznie mniej niż o klasyku. Ma więc relatywnie mniej podstaw interpretacyjnych. Z drugiej zaś strony płyną stąd dla niego pewne korzyści — jest naocznym świadkiem aktualnych reakcji na dzieło, „zamieszania wokół utworu”, przy pomocy własnych odczuć może poznać jego społeczny i kulturowy kontekst, ma ewentualnie możliwość i poznania samego autora. W toku samej interpretacji, przy objaśnianiu historyczno- i polityczno-społecznych kontekstów utworu, korzysta z okazji, że współczesny odbiorca (uczeń) ma możliwość poznania tych kontekstów przynajmniej częściowo — o tyle, o ile w nich żyje (inna sytuacja występuje w przypadku gdy interpretacja dotyczy tekstu z literatury obcej).

Jeśli w trakcie interpretacji utworu z klasyki literackiej lub utworu wchodzącego w skład tekstów zaliczanych do tradycji literackiej nauczyciel występuje przede wszystkim w funkcji historyka literatury, to przy utworze współczesnym możemy zakładać, że jego rola sprowadza się głównie do funkcji krytyka literackiego. W interpretacji bowiem tego typu tekstów na czoło wysuwa się element krytycznoliteracki, dalsze miejsce zajmuje element teoretycznoliteracki, a w najmniejszym stopniu przejawia się element historycznoliteracki. Przy ujawnianiu czasowych i rozwojowych uwarunkowań tekstu zadanie nauczyciela jest ułatwione, ponieważ utwór w przeważającym stopniu zaszeregowuje się sam swoim współczesnym pochodzeniem. (Wszystko to odgrywa istotną rolę przy założeniu, że pojęcia „literatura współczesna” nie będziemy rozumieć zbyt szeroko, o czym wspominaliśmy już we wcześniejszych partiach artykułu). Pierwiastek historycznoliteracki realizuje się tu wyraźniej w stosunku do autora, ponieważ interpretacja powinna uwzględniać jego poglądy na tradycję literacką i problem autorskich nawiązań międzytekstowych.

Jedną z charakterystycznych cech interpretacji zorientowanej na kształcenie literackie jest ustna forma wypowiedzi, pomimo to, że ma ona być poprzedzona pisemnym przygotowaniem. (Przygotowanie pisemne może polegać między innymi i na wypisaniu na tablicy głównych punktów do interpretacji, ale chodzi tu w zasadzie o wykaz *ex post*). Oralność związana jest z rolą nauczyciela w szkole. Interpretacja szkolna przeprowadzana jest najczęściej w formie wykładu (ewentualnie dyskusji lub rozmowy nauczyciela z uczniami na temat utworu), podczas gdy interpretacja literaturoznawcza przeznaczona jest głównie do czytania. Z tekstem formułowanym ustnie wiąże się dalsza cecha interpretacji szkolnej — wyższy stopień improwizacji. Poziom improwizacji wzrasta

w czasie interpretacji tekstu współczesnego; najwyższy możemy osiągnąć przy tzw. tekstach niepodręcznikowych. Dzieła klasyki literackiej zawierają w sobie wartości ogólnie obowiązujące, określony system pozytywnych cech kanonicznych, które zostały utrwalone i w pamięci nauczyciela. Przy tekstach z literatury współczesnej siła owej kanoniczności i pewności ulega osłabieniu, a przy tekstach lub autorach, którzy nie zostali objęci materiałem podręcznikowym, jest minimalna. Wyższy stopień improwizacji wynika i z faktu, że istnieje znacznie mniej metatekstów poświęconych utworom należącym do literatury współczesnej, które mogą służyć jako źródła i pomoce interpretacyjne. Wszystko to powoduje, że cechą interpretacji tekstu współczesnego jest także wyższy stopień subiektywności.

O ile w trakcie interpretacji tekstu należącego do przeszłości literackiej nauczyciel ma do czynienia z wartościami potwierdzonymi, kanonicznie przyjętymi, i może je tylko „powtórnie odkrywać” i w jakiś sposób odnawiać, o tyle przy tekście z literatury współczesnej nauczyciel ma możliwość osobistego odkrywania nowych wartości i potwierdzania ich dzięki własnej ocenie. Biorąc to pod uwagę, należy stwierdzić, że tekst z literatury współczesnej, a szczególnie tekst pozapodręcznikowy, stwarza nauczycielowi większe pole do wykorzystania nowoczesnej metody — nauczania problemowego, ponieważ jest on w stanie wciągnąć uczniów do aktywnego rozwiązywania problemów rzeczywiście istniejących, a nie „sztucznie wytworzonych”, które faktycznie już dawno zostały rozwiązane.

Zadaniem edukacji literackiej jest wyrabianie u uczniów, jako uczestników komunikacji dydaktycznej, smaku literackiego. Dlatego rzeczą ważną jest nauczyć ucznia szkoły średniej dostrzegania wartości w tekście literackim. Skoro wartość funkcjonuje tylko na tle „bezwartości”, uczeń powinien umieć i to również odsłonić. W obecnym systemie nauczania literatury w szkołach średnich modelowanie procesu literacko-wychowawczego opiera się tylko na tekstach, które przyjmowane są jako pewne pozytywne realizacje artystyczne i ideowe. Panuje zasada, że już sam wybór tekstu (autora) jest miernikiem wartości (jakości). W praktyce wygląda to często w ten sposób, że uczniowi nie wolno mieć innego stosunku do dzieła, niż ocena wydana przez podręcznik lub nauczyciela, ponieważ grozi mu zła ocena. Dlatego też wartości nabierają niekiedy w oczach ucznia kształtu pewnych dogmatów książkowych. W jaki sposób uczeń może poznać wartość, jeżeli nie ukaże mu się braku wartości? I właśnie tutaj ważną rolę może odegrać interpretacja współczesnych tekstów nieczytankowych. Nauczyciel może wybrać sobie do interpretacji utwór zupełnie nawet niewydarzony z artystycznego punktu widzenia, by na jego przykładzie ukazać sygnały niedostatecznego opanowania tematu, nieprzekonywający sposób przedstawienia rzeczywisto-

ści, niewłaściwy dobór środków wyrazu, cechy kiczu literackiego itp. Do-tychczas w interpretacji dzieła klasyki literackiej prawie wyłącznie sto-juje się podejście afirmatywne; wobec współczesnego tekstu czytanko-wego ów stopień afirmacji może ulec obniżeniu. Przy interpretacji nie-czytankowego tekstu z literatury współczesnej afirmatywność nie jest zjawiskiem obowiązującym absolutnie, może tu zaistnieć w pełni kon-trowersyjne nawiązanie do utworu.

W interpretacji i w samym odbiorze współczesnego dzieła literackie-go nie wytwarza się napięcie czasowe, nie dochodzi do zróżnicowania pomiędzy komunikacją w czasie T_1 i komunikacją w czasie T_2 . Jest rze-czą zrozumiałą, że czas powstania utworu nie jest absolutnie tożsamy z czasem jego realizacji czytelniczej. Mimo to, nawet przy dzisiejszych dłu-gich cyklach wydawniczych i trudnościach, nie dochodzi do zróżni-cowania wspomnianych czasów, którego następstwem mogłoby być skrzywienie recepcji utworu, ewentualnie zatarcie jego znaczenia. Do takiej sytuacji mogłoby dojść jedynie w przypadku nagłej, rewolucyjnej zmiany ustroju społecznego, co pociągałoby za sobą i nagłą zmianę ofi-cjalnie uznawanych norm literackich. (Nie zawsze ową rewolucyjną zmia-nę trzeba rozumieć dosłownie, może chodzić po prostu o zmianę sytuacji społecznej, której wynikiem jest również zmiana norm literackich. Tak to na przykład stało się po przewartościowaniu okresu kultu jednostki, gdy wraz ze zmianą sytuacji objawiły się w nowym świetle również nie-które uznawane dotąd wartości kulturalne i literackie). W trakcie inter-pretacji tekstu współczesnego nauczyciel literatury z reguły nie zajmuje się jednak rozwiązywaniem problemu aktualizowania wartości.

Z kompleksowego punktu widzenia — dodajmy na koniec — cechą istotną interpretacji literatury współczesnej w szkole jest jej elemen-tarność, cząstkowość wynikająca z potrzeb praktyki nauczania.

Zwróciliśmy tutaj uwagę na niektóre szczególne właściwości pro-cesu interpretowania utworów literatury współczesnej w kontekście szkolnym. Jednocześnie wyrażamy przekonanie, że interpretacja owych tekstów umożliwia nauczycielowi podtrzymywanie i rozwijanie wśród uczniów trwałej potrzeby czytania literatury i kształtuje ich smak czy-telniczy. Samemu nauczycielowi stwarza ona możliwość emocjonalno-ra-cjonalnej samorealizacji w toku percepcji i odbioru literatury pięknej.

LITERATURA

- Cenek S., *Wstęp do teorii nauczania literatury*, Praha, Státní pedagogické nakla-datelství 1979.
- Ivaničova L., Mazák P., *Problemy metodyki nauczania literatury*. Brati-slava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970.

Obert V., *Problemy dydaktyki literatury*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979.

Zapletal Z., *O związkach współczesności i historii w nauczaniu literatury*. „Česky jazyk a literatura w škole”. R. 28, 1977—1978, nr 1, s. 6—9.

INTERPRETATION OF CONTEMPORARY LITERATURE IN THE SCHOOL CONTEXT

Summary

The author of the paper points at the existence of some specific qualities of interpretation of contemporary literature in the school context, especially as seen from a point of view of demands of literary education in secondary schools. Literary works of the contemporary literary production should be paid an equal attention to in all classes of secondary schools and, it should be done in a parallel with the works of literary past.

The author of the paper defines the term "contemporary literature", taking into consideration, first of all its communicational dimensions. According to the author, contemporary literature consist of those literary works which have originated in a period sensed as present (from the aspect of social processes), which have already started to function in the communicational process and are characterized by some features symptomatic of a given period. Therefore, it is incorrect, from a point of view of the pupils' age, to define contemporary literature as a literary production originated since 1945.

The specificity of interpretation of contemporary literary texts consists in a contemporary, present character of texts selected for interpretation (the author of the paper suggests interpreting the samples of the pupils' own literary attempts, as well), in their aesthetic value (the author also suggests interpreting of artistically worthless texts), in a kind of interpretational supports applied in interpretation and in the teacher's approach to interpreted texts (in this case the teacher functions as a literary critic). This conception of interpretation of contemporary literary texts helps to stimulate the pupils' needs for a permanent contact with literature and also helps to form their reading taste.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ

Резюме

Автор статьи указывает на некоторые специфические особенности интерпретации современных литературных произведений в свете потребностей, выдвигаемых процессов изучения литературы в средних школах.

Он считает, что во всех классах средней школы произведениям современной литературы должно уделяться не меньше внимания, чем литературным произведениям прошлого. С точки зрения этих требований в прошлом выделяется

понятие „современная литература”, причем берутся во внимание прежде всего его коммуникативные границы (принадлежность читателей к разным поколениям и, из этого вытекающее, чувство современности, отношение современный — несовременный, отношение момента возникновения произведения ко времени его восприятия читателем и т.д.). По-мнению автора, к современной литературе относятся такие произведения, которые возникли и возникают во временном периоде, принимаемом, с точки зрения общественного процесса, за современный, произведения, которые на этом этапе возникли или вступают в коммуникацию, отмеченные определенными знаками, характерными для данной эпохи. Поэтому считается неправильным, с позиции возраста учеников, причислять к современной литературе произведения, написанные начиная с 1945 года.

Специфика интерпретации текстов современной художественной литературы, как модификация одного из основных методов изучения литературы вообще, обуславливает „современный” характер текстов, подобранных для интерпретации (автор предлагает интерпретировать и отрывки из собственных произведений учеников), идейно-художественную ценность данных текстов (автор рекомендует заниматься и менее ценными текстами), подход к текстам со стороны учителя, берущего, в данном случае, на себя роль литературного критика.

Такое понимание интерпретации текстов современной литературы создает единичную возможность воспитать у учеников потребность постоянного контакта с литературой и сформировать их читательский вкус.